

Tema 3. Vi höjer oss en smula

FAKTABLAD L7. Jättegrytor

Jättegryta kallas en rundad urholkning i berget som har uppkommit genom nötning då starkt strömmande vatten har nött grus och stenar mot berget. Ibland finns en sten, en så kallad löpare, kvar i jättegrytan och denna är då ofta helt klotrund. Det är dock inte ovanligt att dessa stenar har försvunnit under tidens lopp.

Många jättegrytor kan fortfarande vara oupptäckta eftersom de är fyllda med sten och sand. De största jättegrytorna i Norden är 8–10 meter i diameter och 20–30 meter djupa.

Glaciala jättegrytor har bildats under istiden när smältvatten från inlandsisen strömmat fram under kraftigt tryck vid botten av isen och satt stenar och annat moränmaterial i rotation. Jättegrytor kan också bildas i forsar, där hög strömhastighet och virvlande vatten orsakar erosion, eller vid havsstränder.

Vid en bergklack eller något annat hinder i älven ökar vattnets strömhastighet och de i vattnet lösta gaserna bildar bubblor. Nedanför bergklacken minskar strömhastigheten tvärt och gasbubblorna upplöses. Om detta sker nära berghällen får man en hammar-slagsliknande effekt. Den här processen kallas **kavitation** och den är effektivast där hällen är svag, som till exempel i sprickor.

Genom kavitation bildas små gropar i berghällen vilka utgör början till jättegrytor. Jättegrytorna bildas sedan genom den slipverkan som sand, grus och stenar utför i det starkt virvlande vattnet.

I äldre tider ansåg man att jättegrytor hade samband med jättar på samma sätt som de stora flyttblocken som kallades "jättekast". Man trodde att jättar brukade laga sin mat i hålor.

Se illustration på nästa sida >>

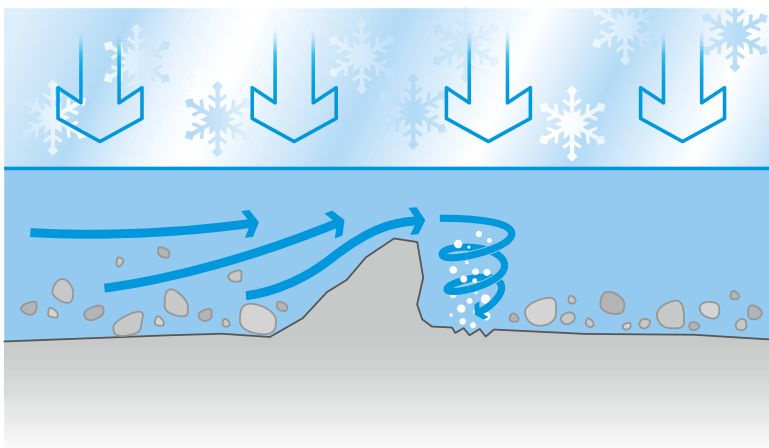


Foto: Elisabeth Ämting Backlund.

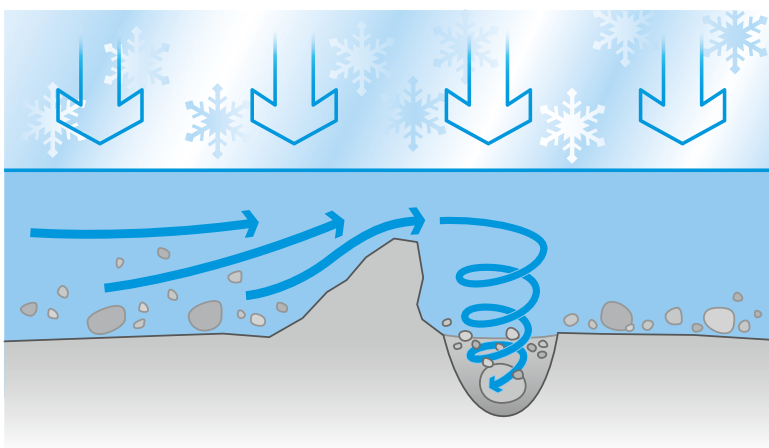


Foto: Elisabeth Ämting Backlund.

Bildning av jättegryta.
Ismassan orsakar ett tryck
på smältvattnet som forsar
fram under isen.



Bakom ett hinder eller i en
spricka i berget börjar vatt-
net virvla och luftbubblorna
som bildas gör att berget
går sönder bit för bit.



Grus och stenar hjälper till
att utvidga och slipa grytan
som blir rundad och jämn
till formen.

